

Leiba ja tsirkust!

IVI TOMINGAS

Eesti üks kuulsamaid jõumehi Georg Lurich. Tema tõmbenumbriks oli tõsta ühe käe väikese sõrmega üles viis meest. Kiiev, 1907. aasta. Foto autor teadmata. RA, EFA.322.0.18096

Vana-Rooma satiirikult Juvenaliselt pärinev sentents „Panem et circenses“ (leiba ja tsirkust) oli iroonianool Rooma impeeriumi valitsejate taktika vastu rahvast meelelahutuse ja toidu abil leplik ja vagurana hoida. Ütlus on säilitanud oma elujõu tänaselgi päeval: sõnale „tsirkus“ tuli guugeldades vastuseks omajagu poliitika-teemalisi artikleid. Poliitikast siinses tekstis siiski juttu ei tule. Mõte heita pilk tsirkuseellu tulenes hoopis sellest, et leivast ehk söömisest oli juttu Tuna eelmises numbris. Vaatame siis nüüd, mida leiab filmiarhiivi varasalvedest tsirkuse kohta.

Vana-Roomas tähendas tsirkus ringikujulist või ovaalset areeni, kus peeti pidulikke rongkäike ja võidusõite hobukaarikutega. Tänapäevane tsirkus kujunes välja 18. sajandi teisel poolel Inglismaal, ühendades toona kunstratsutamist ja akrobaatikat. Taltsutatud eksootilised loomad jõudsid tsirkusesse 18. sajandi lõpul ning hakkasid sealt kaduma 20. sajandi teisel poolel, kui loomakaitsjate initsia-

tiivil mõisteti hukka nii loomade elutingimused kui ka treenimiseks kasutatud võtted.

20. sajandi alguses võis tsirkuses näha akrobaate, kloune, tuleneelajaid, mustkunstnikke, žonglööre, köielkõndijaid, jõumehi, kunstratsutajaid, erinevaid treenitud loomi (elevandid, lõvid, tiigrid, koerad, merilõvid jne), aga ka füüsiliste erisustega inimesi nagu kääbuseid, habemega naisi jt.

Pilguheit Eesti tsirkuse ajalukku näitab, et 20. sajandi alguses tegutses tsirkus Tartus Politseiplatsil (täna Peeter Põllu plats) ja Tallinnas Uuel turul (täna Tamm-

Ivi Tomingas, arhivaar, Rahvusarhiivi filmiarhiiv, Ristiku 84, 10318 Tallinn, ivi.tomingas@ra.ee

saare pargi kohal). Päevalehest saab teada, et 1928. aasta kevadel ehitas Riia Salomoni tsirkuse juht vineerist ja telgiriidest tsirkusehoone Tallinnas Mere puiesteele, kuid hoone põles juba järgmisel aastal maha. Uurimise käigus selgus, et tulekahju oli tahtlik – eesmärk oli kätte saada kindlustusraha. Järgnenud kohtuprotsessi kajastati ajalehtedes agaralt ning teateid pankrotistunud tsirkustest leiab toonasest ajakirjandusest veelgi. Üldiselt oli rändtsirkustel kaasas oma telk, näiteks Medrano tsirkuse-telki mahtus lausa 3000 inimest.

Fotonurga formaat ei võimalda sügavamat teemakäsitlust, seega mõned killud tsirkusest ajakirjanduse põhjal.

1910. aasta detsembris annab ajaleht Postimees teada, et Tartus 26. detsembril avatud tsirkus on osutunud tartlaste seas erakordselt populaarseks, mida näitab asjaolu, et „tsirkuse kassa peale joosti otse tormi“.¹ 1928. aasta augustis kirjeldatakse Päevalehes toonast eeskava, mis kestis neli tundi ja jagunes kahte ossa: kell 8 õhtul algasid harilikud tsirkusenumbrid ja kell 10 maadlused. Viimastest võttis igal õhtul osa neli paari, nii et otsustavate võitluste puhul kippus õhtu venima järgmisesse päeva. Rahvast näisidki maadlused rohkem huvitavat: „Maadlejate paraad toob rohkem elevust. On olemas nende hulgas mehi, kelle juba paljas nägemine ütleb, et hea ei ole harilikul inimesel niisuguse käte vahele sattuda.“²

Tihti reklaamib end ajalehtedes tsirkus Medrano, millel olevat olnud 1920. aastal kokku 200 looma: kui lövid olid juba vanad tuttavad, saanud nende kõrval näha ka hüääne, jääkarusid, hunte jt. Lisaks tiirutas tsirkuses auto, millel tegid trikke akrobaadid.

Aeg-ajalt sai lehest lugeda ka sensatsioonimaigulisemaid teateid. Näiteks kirjutati 1929. aasta lõpul Postimehes, kuidas üks tiigritalitajatest uhkustanud, et tema loomad on sedavõrd treenitud, et võivad vabalt tänaval jalutada: „Oma sõnade tõenduseks avas taltsutaja ootamatult puuri ukse, kus asus tsirkuse rahutum loom Dix ja jalutas kiskjaga rahulikult, rahva suureks hirmuks, tsirkuse ukse kaudu tänavale.“³ Kuivõrd kellegi ärasõomisest artiklis juttu ei tehta, võib arvata, et lugu lõppes siiski õnnelikult.

Lõpetuseks lisan joone alla ka väikese nimekirja ringvaadetest, mille vahendusel saavad huvilised näha toonast tsirkust liikuvast pildist.⁴

¹ Tartu teated. – Postimees, 29.12.1910.

² Tsirkus. Ettekanded ja maadlus. – Päevaleht, 17.08.1928.

³ Paanika tsirkuses. Tiiger vabalt tänaval. – Postimees, 2.11.1929.

⁴ Vt www.meediateek.ee: elevandid – EFA.4.f.175 (1937. aasta); EFA.203.f.1000 (1957. aasta) ja EFA.203.f.1259 (1959. aasta); Vladimir Durov dresseeritud loomadega – EFA.203.f.1029 (1956. aasta); dresseeritud tiigrid – EFA.4.f.186 (1937. aasta) ja EFA.203.f.1202 (1959. aasta); Leningradi tsirkus – EFA.203.f.1202 (1959. aasta); kloun Popov, ratsanikud, karu motorolleril – EFA.203.f.1346 (1962. aasta).

*Tsirkusehoone Tartus Politseiplatsil. 1920. aasta.
Foto autor teadmata. RA, EFA.197.0.29716*

*Kunstratsutaja tsirkuses. Tallinn, 1922. aasta.
Foto: Peeter Parikas. RA, EFA.712.0.205703*

*Kloun Nigul. 1920. aasta.
Foto: Jaan Riet. RA, EFA.215.4.5187*

*Klounid Max ja Magnus. Tallinn, 1925 aasta.
Foto: Johannes Nigol. RA, EFA.271.0.391062*

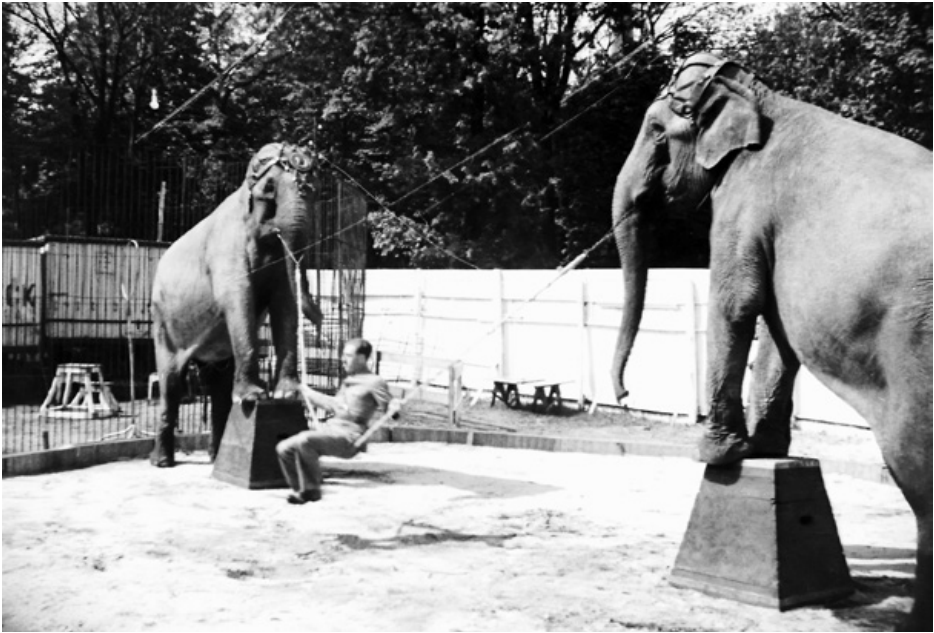
*Tsirkuse Arena trupp ringreisil. 1926. aasta.
Foto autor teadmata. RA, EFA.432.0.124696*

Alvine Pedriksit (1893–1938) demonstreeriti tsirkuses tema suure kehakaalu tõttu. 1935. aastal kaalus ta 329 kg ja tema ümbermõõt oli kolm meetrit. Eelmisel suvel tehti temast Kadrinas lavastus „Teemaja paks“. Foto autor teadmata. RA, EFA.712.0.205699

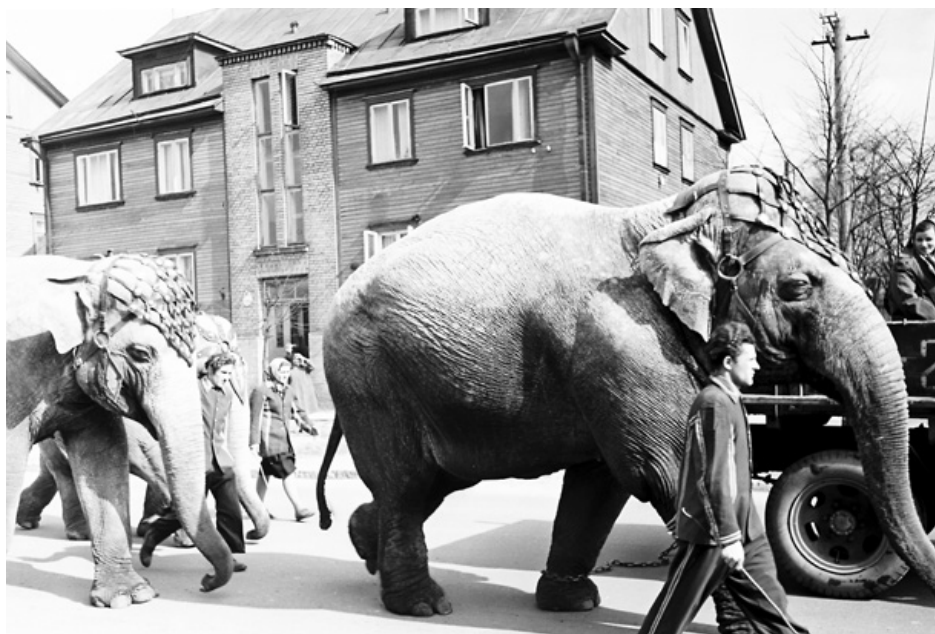
Lõvitaltsutaja Leopold Uusõue koos lõvidega 1930. aastal Tallinnas. Fotolt puudub lõvi Zappik, kes ründas 1935. aastal Uusõue treeningu ajal surmavalt. Enne seda oli loom tapnud oma treeneri Helsingis. Hiljem sai teda näha Tallinna loomaaias. Loe lähemalt ajalehest Kaja, 28.01.1935. Foto autor teadmata. RA, EFA.712.0.205701

*Dresseeritud elevandid esinemas tsirkuses 1937. aastal.
Foto: Vladimir Bartels. RA, EFA.4.0.130619*

*Tsirkuse peasissekäik Tallinnas 1955. aastal.
Foto: Lembit Soonpere. RA, EFA.649.0.219166*

Dresseeritud elevandid teel raudteejaamast Tallinna tsirkusesse. 1957. aasta.

Foto: Zinaida Trelina. RA, EFA.204.0.11071

Akrobaadid Sergei Fatkin ja Jüri Druus 1967. aastal. Akrobaatide duost valmis 1971. aastal telefilm „Druus ja Fatkin“ (režissöör Sulev Nõmmik).

Foto: Valdur Peeter Vahi. RA, EFA.412.0.207278